

El camí ral de Vic (I). Tram de Girona fins a l'Onyar

RICARD TEIXIDOR
Investigador

Resum: El camí ral de Girona a Vic era una via de primer ordre que unia aquestes dues ciutats importants. És més que mil·lenària; l'any 951, en època carolíngia, està documentada com a *Strada Bellapollae* i va estar en ús fins a inici del segle XX. En el tram que anava de Girona fins a Sant Martí Sapresa, passava per Santa Eugènia de Ter, pel veïnat del Perelló, per Aiguaviva, per Estanyol i després baixava fins a l'Onyar i remuntava fins a Sant Martí Sapresa.

Paraules clau: Girona, Sant Martí Sapresa, Vic, l'Onyar, camí ral.

Abstract: *The royal way from Girona to Vic was a main route that linked those important cities. More than a thousand years ago, in 951, during Carolingian age, it was known as Strada Bellapollae. It was in use until the beginning of the twentieth century. On the way from Girona to Sant Martí Sapresa, it went through Santa Eugènia de Ter, through Perelló neighbourhood, Aiguaviva, Estanyol and then it went down until the Onyar river and finally up until Sant Martí Sapresa.*

Keywords: Girona, Sant Martí Sapresa, Vic, l'Onyar, royal way.

Quaderns de la Selva, 24 (2012)
97-120

Una via de comunicació predecessora de l'actual Eix Transversal

El camí de Vic o camí vigatà era una via de primer ordre, ja que no només unia dues ciutats importants, Girona i Vic, sinó dos comtats i dues diòcesis. No finia a la capital d'Osona sinó que continuava fins a Manresa, segons es pot veure en mapes dels segles XVII, XVIII i XIX. Per tant, era la via més recta que comunicava la *Gerunda* romana amb les terres del cor de Catalunya. És més que mil·lenària; l'any 951, en època carolíngia, està documentada com a *Strada Bellapollae*¹, i podria ser d'origen romà. No hi ha dubte que el camí de Vic és un antecedent de l'actual Eix Transversal, tot i que no hi ha coincidència en cap punt. Cal dir, però, que no ha estat l'únic que sempre ha comunicat les dues ciutats situades a banda i banda de les Guilleries. Ateses les dificultats per superar la difícil orografia d'aquest massís es van buscar noves vies alternatives². I també és cert que hi havia altres camins de Vic. Eren aquells que partien de poblacions de la Selva i l'anaven a trobar en punts al llarg del seu recorregut.

En el treball que presentem resseguirem el camí de Vic des de la ciutat de Girona fins a Sant Hilari Sacalm, i ho farem en dues parts atesa la llargària de l'estudi. En aquest volum dels *Quaderns de la Selva* analitzem les quatre etapes que van de Girona fins al curs de l'Onyar, entre Estanyol i Sant Martí Sapresa. En el proper número de la revista tractarem el recorregut des d'aquest punt fins a la vila de Sant Hilari Sacalm.

La distància estimada dels quatre trams que analitzem en aquesta primera part és d'uns 16 quilòmetres, que suposa, a pas normal, unes 5 hores de marxa. Aquest

En aquest mapa de l'any 1859 hi ha tot el traçat del camí de Girona a Vic.
(Institut Cartogràfic de Catalunya).

1 BOLÓS-HURTADO, 2001.

2 Aquestes vies de comunicació alternatives al primitiu camí de Vic varen ser descrites per militars a la segona meitat del segle XIX. Una d'elles seguia aquest itinerari: Girona, Anglès, La Celler de Ter, Amer, Sant Feliu de Pallerols, santuari de la Salut, Cantonigròs i Vic. JUNQUERA-TARRÉS, 2009.

és, a grans trets, el seu recorregut: partia del camí barcelonès³, passat l'Onyar; després de travessar el Güell, passava per Santa Eugènia de Ter, travessava el Marrocs i continuava cap al Perelló, a Aiguaviva i a Estanyol; des d'aquí feia una davallada fins a l'Onyar.

Descripció per etapes:

1. De l'Onyar al Güell.
2. Del Güell al Perelló.
3. Del Perelló a Aiguaviva.
4. D'Aiguaviva a l'Onyar.

1a etapa. De l'Onyar al Güell

El tram més antic

Partia del camí ral de Barcelona o camí barcelonès, justament després del gual de l'Onyar, que se situava sota l'actual Plaça de Catalunya. Abans de l'expansió de la ciutat a l'altre costat de la riba esquerra del riu, que donaria lloc al barri del Mercadal, iniciava el recorregut al mig de camps del Pla de Girona. A partir del segle XIII Girona havia crescut i entre els anys 1360 i 1410 es va construir la muralla que envoltava el Mercadal.⁴ Seguia el traçat de l'actual Gran Via de

Recorregut de Girona a l'Onyar.

3 El camí barcelonès o camí ral de Girona a Barcelona s'iniciava al carrer de la Força, baixava al carrer Ciutadans, passava per la plaça del Vi, continuava pel carrer Albereda i travessava l'Onyar mitjançant un gual; a l'altra riba del riu seguia pel passeig del General Mendoza, girava al carrer Ultònia i a continuació encarava el carrer Migdia. BORRELL-FIGUERAS-LLINAS-MALLORQUI-MERINO, 2005.

4 GUILLERÉ, 1992: p. 10-11.

Jaume I. Així doncs, passat el gual, el camí encara passava per dintre de la ciutat. Entrava pel portal d'en Vila i continuava per les actuals places de Pompeu Fabra i de l'Hospital (al segle XIII era el carrer de Savaneres) i sortia pel Portal de Santa Clara.⁵ A partir d'ara seguia en direcció sud-est. Situant-lo en un plànol actual de la ciutat, veiem que passava per la cruïlla dels carrers Juli Garreta i Ronda Sant Antoni Mª Claret, per la Plaça d'Espanya, travessava la carretera de Barcelona i la via del ferrocarril i, seguint la mateixa direcció, arribava fins a la Plaça Montserrat, al barri de Sant Narcís. Ara feia una corba i seguia en direcció sud, paral·lel a l'actual Passeig d'Olot. Passat el carrer Mare de Déu de la Salut, feia una nova corba i arribava fins al Güell, on en aquest punt s'acabava el terme de Girona i començava el de Santa Eugènia.

Segons les investigacions de Christian Guilleré,⁶ antigament el pas del camí sobre el riu es feia a través d'un gual. L'augment del cabal en temps de pluges feia difícil, i sovint impossible, el seu pas i per això, donat que la via de comunicació era molt important, l'any 1357 els jurats de Girona demanen la construcció d'un pont al rei. El Batlle General de Catalunya delega els poders a quatre ciutadans gironins per a la seva construcció "*pro comuni utilitate rei publice et pro obviandi scandalis et aliis periculi que multociens propter inundationes et alias itinerantibus per dicta itinera sive vias et per dicta rieriam de Guello acciderunt et accidere posse nisi predictis providetur*". Amb el pas del temps passà a anomenar-se el Pont del Dimoni i la seva solidesa l'han provat els exactament 611 anys de la seva existència. Va ser la mà de l'home i no cap guerra ni inundació el que el va fer desaparèixer; atesa la seva poca utilitat amb la construcció de les modernes vies de comunicació va ser desmuntat l'any 1968.

Primer desplaçament

L'any 1654 es va construir el baluard de Santa Clara, amb les pedres del primer convent de clarisses (on hi ha l'actual edifici de la Policia Municipal)⁷. Des de llavors el camí principal de sortida de la muralla ja no era per aquí (si bé encara es conservava l'antic), tal i com ho mostra un mapa francès de l'any 1697⁸; de tots els mapes francesos dels segles XVII i XVIII és el més clar en la senyalització de camins que van a ponent i cap al sud. No se l'anomena camí de Vic sinó camí de Santa Eugènia, nom que perdurarà fins a la seva desaparició a la primera meitat del segle XX. Cal fer notar que hi són marcats i anomenats altres camins importants, el de Barcelona, el de Santa Coloma i el de Palau/Caldes. Si confiem en la fidelitat del seu traçat i el traslladem sobre una mapa actual, partia del camí barcelonès, al peu del baluard del Sant Francesc (actualment carrer Ultònia) i

5 CANAL-CANAL-NOLLA-SAGRERA, 2003: p. 406.

6 GUILLERÉ, 1993: p.219.

7 BUSQUETS-SIMON, 1993: p. 48.

8 *Atlas de la ciutat de Girona*, 1992.

seguia per la Ronda Sant Antoni Mª Claret fins a la cruïlla amb el carrer Juli Garreta on s'unia amb el primitiu.

Segon desplaçament

Un mapa de la ciutat de Girona de l'any 1897⁹ clarifica perfectament el nou traçat, que s'ha desplaçat cap a l'est. Girona s'ha eixamplat i per la banda de ponent arriba fins a la carretera de Barcelona. Les noves edificacions han enterrat el camí però en el mapa en qüestió s'hi conserva el traçat que travessa carrers i noves construccions. Se l'anomena "Antigua carretera de Salt" que identifico amb el camí de Santa Eugènia. Partia del carrer Ultònia, poc abans de la cruïlla del carrer Bisbe Lorenzana amb la Ronda Santa Antoni Mª Claret. Seguia en direcció nord-oest fins a la plaça Ferran el Catòlic i després continuava per l'actual carrer Francesc Ciurana. Travessava la carretera de Barcelona, passava pel costat nord de l'actual Farinera Montserrat (actualment Escola Municipal de Música) i s'unia al camí primitiu sota el viaducte del tren, a uns 50 metres al nord de la Plaça d'Europa.

De l'Onyar al Güell (recorregut urbà).

9 BOTET, 1911: p. 184.

Per l'antic Pont del Dimoni de Santa Eugènia hi passava el camí de Santa Eugènia que també era de Vic. (Fotografia de V. Fagnoli de la dècada de 1920).

2a etapa. Del Güell al Perelló

Passat el Güell reapareix el traçat primitiu, que ara és el carrer Mare de Déu de la Salut. Passa pel costat de migdia del Col·legi de Santa Eugènia i fineix perpendicularment al Carrer Santa Eugènia. Segueix aquest fins a l'altura de can Ninetes. Justament enfront de can Ninetes es bifurcava. Després de la cruïlla amb el carrer Massana (que abans era un torrent) i Montseny, continua seguint l'actual carrer Montnegre que fins al anys seixanta s'acabava al ferrocarril d'Olot. Ara venia una zona d'hortes i camps. L'expansió urbana a partir d'aquesta dècada el va transformar en una prolongació del carrer que es va asfaltar i el nom de camí de Vic va passar a l'oblit. L'últim tram fins abans de sortir de l'antic municipi de Santa Eugènia encara era camí de terra fins fa pocs anys, i no en fa més de vint que encara i quedaven hortes i camps que havien pertangut a un gran mas, la casa del qual encara veiem a l'esquerra. Després d'alguns anys d'estar deshabitada actualment ha estat rehabilitada i hi ha dos restaurants. Al segle XV era coneguda com la Torre del Comte per ser propietat del vescomte de Cabrera; més tard, al segle XVII, com la Torre de Sarriera, per ser propietat dels Sarriera, patricis de Girona; més endavant també serà coneguda com Torre Via o Torre de la Via; mas Pla i mas Puig són els noms que ha tingut últimament. L'origen del nom de Torre de la Via em fa pensar en dues hipòtesis; la primera pel fet d'estar situada al costat de la via o camí de Vic; la segona podria ser que els ciutadans honrats i patricis de Girona, la Via, en fossin els propietaris durant algun període de temps.

Del Güell al Perelló.

Plànol digitalitzat del terme de Santa Eugènia. Es veu perfectament el camí de Vic que travessa el Güell mitjançant el pont del Dimoni. Any 1916 (Atles de la ciutat de Girona).

El gran casal conegut antigament per Torre de la Via, després mas Pla, mas Puig i ara està format per dos restaurants annexos. Se situa al costat del carrer Montfalgars.

Cal significar l'antiguitat de l'esment del camí en aquest tram; l'any 1056 fa d'afrontació d'unes terres que el bisbe Berenguer posseeix als termes de Salt i de Santa Eugènia i dona a la canongia de la seu de Girona. Aquest és el fragment que marca les afrontacions: “Et afrontant hec omnia ab oriente in ipso alodio Bernardi Ulluini et in alodio comitali, et de meridie afrontat in strata que pergit de Gerunda ad sanctum Iohannem Aqueuiue uel in ipsa parrochia sancti Menatis, de occiduo in rocha de monte Foliani [Montfullà] et in ipsa uilla, de circio in ripa fluminis Ticeris [riuTer]”¹⁰.

Pergamí de l'any 1056 on surt el camí que va de Girona a Aiguaviva i que fa d'afrontació d'unes terres. (Arxiu Capitular de Girona)

10 Arxiu Capitular de Girona (d'ara endavant, ACG), pergamins ss. IX-XII, carp. 2, n. 55.

Passat el carrer de Salt, reapareix el camí, ara de terra, que continua recte fins a can Sureda. Segons m'ha explicat Tomàs Bellsolà, propietari de la casa veïna coneguda con can Conill, abans passava entre la casa i el porxo, de tal manera que la casa és del terme de Girona i el porxo és del terme de Salt. Però ja fa molts anys que el camí es va desviar i ara dóna una volta en forma de semicircumferència a la casa i porxo i després torna a seguir, ara paral·lel a la riera Marrocs¹¹. A partir del cementiri, i fins al pas de la riera, el camí ha fet sempre de límit dels termes de Girona i Salt, i passat aquest curs d'aigua i fins a mig trajecte al veïnat del Perelló separava els termes de Salt i Palau Sacosta. De can Sureda fins a la riera és tot recte. A la banda dreta encara queden camps conreats, i a la banda esquerra hi ha una filera de plàtans i després una llarga tanca que limita la finca de can Conill. Fa un revolt i baixa a la riera, que travessa mitjançant un gual. Passada aquesta riera, el camí era fondo, s'enfilava uns 100 metres i fins a arribar a l'actual sortida de l'autopista Girona Sud. Abans de la seva construcció encara existia en la seva totalitat i era el camí usual que feien servir els habitants de Salt i Santa Eugènia per anar al Perelló, Aiguaviva i Santa Coloma. La carretera i les instal·lacions de la fàbrica de mabres MARGESA, situada al costat, el van tallar i, si bé encara està ben marcat per la filera de plàtans que hi ha als dos costats, resta abandonat, embardissat i intransitable.

Passat can Sureda el camí ja és de terra i voreja els camps fins al Marrocs.

11 El Marrocs, també escrit Maroc i antigament Marrochs, és una riera que neix al vessant meridional del Puig Gros d'en Capella, d'Estanyol. Travessa tot aquest terme i passa pels d'Aiguaviva, Vilablareix, Palau, Girona i desemboca al Güell a Santa Eugènia de Ter.

Fins al Perelló era ben recte. Dic “era”, perquè des de l'any 2006, tot aquest tram ha anat desapareixent, ja que aquesta zona ha estat parcel·lada i s'està urbanitzant. Potser es transformarà en un carrer i no seria mala idea posar-li el nom de camí de Vic per perpetuar el seu antic ús. A mig trajecte hi ha una fita de terme clavada a la dreta del camí que marca els límits de Salt i Vilablareix. Hi va ser emplaçada l'any 2008 en substitució d'una altra molt antiga. Era de calcària nummul·lítica (pedra de Girona) en forma de prisma de base rectangular amb una alçada de 80 centímetres, 40 d'ample i 8 de gruix. S'hi podien llegir perfectament tres paraules gravades DELMAR DE SALT¹². L'angle esquerre superior estava malmès i hi vaig mig interpretar uns signes també gravats que semblaven una data ..613; per tant podia ser 1613. El mes de maig de 2008 ja no hi era; tot el terreny estava remenat i ple de rases. Vaig buscar per veure si l'havien deixat arrancada però només vaig trepitjar pilons de terra i rierencs. Va ser el mes de gener de 2009 quan hi vaig tornar per fer una nova recerca i aquesta vegada vaig tenir sort; la vaig localitzar en una camp del costat endins del camí, a 45 passes direcció nord-oest i dins del terme de Salt. Ho vaig posar en coneixement del regidor de Cultura l'Ajuntament de Vilablareix, que em va dir que immediatament la faria recollir per la brigada municipal i custodiar-la en un lloc segur.

Fita de delmar arrancada i tirada en un herbassar en una fotografia del mes de gener de 2009.

12 Un delmar era un territori que estava subjecte al pagament del delme, que podia coincidir amb el d'una parròquia

A l'entrada del veïnat, el camí de Vic és el carrer del Perelló fins a la plaça. El Perelló és un veïnat i el nucli més important de Vilablareix. La seva formació està indiscutiblement vinculada al camí de Vic, ja que les cases més antigues es troben als dos costats d'aquesta via. Segons les investigacions de Pilar Gispert-Sauch i Viader, el nom de Perelló podria derivar de "Esparayons" (que es pot interpretar com "els Perellons"). Aquest topònim apareix l'any 1451 quan Guillem Espígol, prebòsit de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona, estableix a Narcís Esteve de Vilablareix un erm de sis vessanes en aquest indret.¹³ L'any 1539 ja hi ha un grup de cases que formen un veïnat; està documentat que Roc Esteve de la parròquia de Vilablareix ha de pagar un cens al paborde de l'Almoina Girona per un camp situat al lloc de Madrens, prop del Veïnat del Perelló (*"prope vicinatum dictum Perelló"*).¹⁴

L'edifici que ara ocupa l'Ajuntament està format per dues cases diferents, encara que annexes i comunicades; la més petita era can Gri i la més gran era can Mau, també coneguda com l'Hostal i l'Hostal Vell. Aquí feia parada la gent que baixava pel camí de Vic abans d'arribar a la ciutat de Girona. Pilar Ribot, que havia viscut en una casa que fa cantonada entre el carrer del Perelló i la plaça, anomenada ca la Pilar, sap molt bé que abans a can Mau s'hi feia d'hostal: "Els que hem nascut i viscut sempre al Perelló encara recordem els propietaris que vivien en aquesta casa particular que abans havia fet d'hostal quan encara no hi havia la carretera nova de Santa Coloma; es veu que venien una mica de tot. També recordem unes argolles clavades a la paret per fer-hi els cavalls. Quan la casa va passar a ser l'Ajuntament, les van treure". És molt probable que ca la Pilar sigui la mateixa, si bé reconstruïda o modificada, que Gaspar Sabater, teixidor de lli d'Aiguaviva, capbreva a Baldiri Batlle, obtentor del benefici de Santa Anastàsia de la Seu, l'any 1540. Declara que té un hort al costat i a Orient afronta *"in camino regali per quem itur ad civitatem Vich"* i a ponent *"in camino monario"*¹⁵. L'hort encara hi és i el camí moner ara és el carrer del Molí de Salt, que agafa el primer tros de l'antic camí que anava del Perelló al molí de mas Sitjar de Salt. Sobre l'existència de l'hostal, la data més antiga que he trobat és el 26 d'octubre de l'any 1771. Surt esmentat amb motiu d'una baralla entre Salvi Molins, negociant de Sant Dalmai, Agustí Serra treballador del mateix poble i Joan Pons, cuiner de Salitja; venien plegats de Girona i hi van fer parada. Salvi Molins, l'agredit, presenta una querella criminal davant la Cúria contra Agustí Serra. A l'informe explica que l'incident s'inicia a l'hostal i l'agressió té lloc al camí entre el Perelló i Aiguaviva: *"Hallándonos juntos en el camino rehal que va del vezindado del Paralló al lugar de Aiguaviva y a otros lugares y a la hora que seria entre las cinco y las seis de la tarde de dicho día y en el parage llamado Campo de la Trida, después de haber precedido algunas questiones y palabras sobre si los dichos Agustín Serra y Juan Pons me havian hurtado algunas pocas huvas que llevaba dentro una espuerta, vulgo cabás, en el mesón de dicho vezindado"*

13 GISPERSAÜCH, 1984-85: p. 56.

14 Arxiu Diocesà de Girona (d'aquí en endavant ADG), P-002-06807.

15 ADG, P-002-06805

Fotografia antiga de la Plaça del Perelló. L'edifici de la dreta és l'antic hostal de can Mau, ara convertit en la Casa de la Vila. Autor desconegut.

Ca la Pepa fa cantonada entre el carrer del Perelló i la plaça. Crida l'atenció l'estampa tradicional d'aquest carro en el porxo, del qual els seus propietaris no se n'han volgut despendre.

del Paralló; después de darme dos empujones, vulgo burxades, bastantemente fuertes que con el último me hizo caer en tierra con un palo que llevaba en sus manos.”¹⁶.

3a etapa. Del veïnat del Perelló a Aiguaviva

Des d'aquí el camí segueix per l'actual carrer del Regal fins al Güell Nou, que travessa mitjançant un pont. Després és camí fondo i de terra i segueix fins a l'autopista que l'ha tallat. Aquest tram també se l'anomena camí del Regal. El nom podria venir de “Regalis” (reial).

Aquest indret antigament era conegut com Madrenc, una coromina i potser una gran vil·la, ja documentada a la segona meitat del segle XII¹⁷. Apareix escrit també Madrenc, Madrenys, Pla de Madrencs i Madreng. A partir del segle XII hi trobo documentades peces de terres situades en aquest indret que eren de domini directe de l'Almoina i del Benefici de Santa Anastàsia. S'estenia d'est a oest del Güell al Marroc i de nord a Sud del veïnat del Perelló fins al límit amb Aiguaviva. El camí de Vic el travessava de nord a sud. Nombrosos documents així ho testimonien. El més antic és de l'any 1163. Es tracta d'una compravenda; Dolça i el seu marit Guillem Dalmau venen a Arnau Artau un quadró situat a la parròquia de Vilablareix, indret de Madrencs, que a orient afronta amb el camí de Girona (que pot ser el de Vic)¹⁸. Un altre document del segle XVI és molt més explícit; en un capbreu de l'any 1539, Roc Esteve, de la parròquia de Vilablareix, capbreva un peça de terra de 7 jornals de bous (14 vessanes) que afronta a ponent “*in camino publico per quem itur ad ciuitatem Vich et parrochiam de Vilaubino [Vilobí]*”¹⁹. És a dir, que aquest camí també anava a Vilobí i per tant, a Santa Coloma.

Després de l'autopista, el camí segueix al mig de camps fins a arribar a unes naus industrials del mas Aliu. Aquestes l'han fet desviar abans d'arribar a la Carretera de l'Església. El nou tram, ara asfaltat, s'inicia a 50 metres en direcció cap a l'església parroquial de Sant Menna de Vilablareix i en un indret anomenat Bosc dels Deu Roures. S'anomena així perquè en temps reculats hi havia alguns d'aquests arbres que eren de grans dimensions. L'indret ja es troba documentat l'any 1739²⁰. Josep Simon (1913-2007) de can Jep del Perelló, m'havia explicat que encara hi havia vist una soca tan gran que una persona no la podia envoltar amb els braços. El seu pare li havia explicat que n'havia alguns de molt grans.

Puja en direcció nord-oest i passa pel costat de can Cavall, ca la Co, can Jan, i can Riuró, que formen el Veïnat dels Deu Roures. El camí també es diu dels Deu Roures. En arribar a la Granja d'en Moixac, surt del municipi de Vilablareix, entra al d'Aiguaviva i deixa de ser asfaltat. Després de fer un revolt, és fondo, vorejat d'alzines i puja, en fort pendent, cap al Puigtorrat. Abans d'iniciar la pujada hi

16 Arxiu Històric de Girona (d'aquí en endavant AHG), Hospici, signatura 582.

17 CANAL-CANAL-NOLLA-SAGRERA, 2003: p. 344.

18 ADG, P-06804.

19 ADG, P-06807.

20 GISPERT-SAUCH, 1984-85: p. 54.

ha una gran clariana coneguda con El Clot dels Bandolers. Miquel Matas de can Tixé (nascut el 1920), m'ha explicat algunes coses sobre aquest indret. El nom li ve donat perquè havia sentit explicar per la gent gran d'Aiguaviva que aquí els bandolers assaltaven els carros i tartanes que feien el trajecte de Girona a Vic i altres llocs o a la inversa. També ha sentit dir, encara que no l'havia vista mai, que a tocar el camí hi havia clavada una fita de terme molt gran amb unes paraules gravades. Sens dubte, es tractava d'una de les 14 fites de "Per la mitja llegua" que van ser emplaçades l'any 1727 en cada un dels camins principals que partien de les muralles de Girona, i a una distància de mitja llegua d'aquesta ²¹. I encara m'ha explicat més coses; el bosc del mas arriba fins al Marrocs i a tocar el torrent hi havia hagut un pou de glaç del qual encara en queda alguna resta. Antigament se l'anomenava el Pou de Glaç d'en Sabater i servia per abastir de glaç l'Hospital de Girona. Al capdamunt de la pujada, el camí segueix en direcció vers ponent, torna a ser planer, recte i és asfaltat (des de fa pocs anys). Travessa un seguit de cases que formen el nucli del Veïnat de Puigtorrat. Ara s'anomena carrer de Puigtorrat.

A l'entrada del terme d'Aiguaviva, el camí està delimitat per uns alts marges i arbres que li donen profunditat.

21 Marcava, en aquest indret, el límit del districte de Girona dintre el qual tenia el monopoli en la venda de tot tipus de queviures (CASTELLS, 1986).

Puigtorrat és un dels veïnats d'Aiguaviva. El nucli el formen un grup de cases situades sobre una elevació que duu aquest nom i als dos costats del camí. El topònim pot suggerir diversos significats: el color marronós de les roques que afloren; indret on, per manca de vegetació hi dóna molt el sol o també un puig on hi podia haver existit una erupció volcànica en època terciària, el cràter de la qual ha desaparegut per efectes de l'erosió; ho pot demostrar el fet de que hi ha cases les parets de les quals tenen algunes pedres d'origen volcànic, tot i que podrien provenir de la Crosa de Sant Dalmai. Aquest topònim el trobo documentat per primera vegada l'any 1601 en una capbreuació d'una peça de terra feta a favor de l'obtentor del benefici de l'altar de Sant Salvador de l'església parroquial d'Aiguaviva: *"loco vocato puig torrat"*. A migdia, el camí de Vic fa d'afrontació: *"afrontat a meridie in honore dicte mansi Corregger camino regio Vici mediante"* ²². Les cases més antigues daten dels segles XVII i XVIII tal i com ho indiquen les llandes i el seu origen està relacionat amb el camí; en dues s'hi practicava l'ofici de carreter, cal Carreter Vilà i cal Carreter Nou. A can Garangou s'hi feia d'hostal segons m'han explicat els actuals propietaris. Ferran Marcó (en "Nando" de can Xapes, de Vilablareix) m'ha comentat sobre aquest hostal: *"El meu pare baixava de la muntanya de Santa Bàrbara amb un carro carregat de perxes de castanyer pel camí Vic i fins a Girona. Quan arribava a can Garangou, deixava reposar les eugues a abeurar en una gran bassi de pedra"*

Passat can Muntaner, fa una baixada i abans de travessar la carretera nova passa entre dues masies que fan bona presència; can Bell-Solà (abans can Solà) a la dreta i can Puigvert a l'esquerra. Sobre aquesta casa hi ha un document de l'any 1746 que prova el pas del camí ral pel seu costat. *"Avui dia 9 de janer 1746 abem ajustat jo Vissens Puigvert i Joan Camps, mestre de casa, de fer tot lo discurs de la casa de la part de tramontana des de Camí Ral que va a Girona fins al dret de la pallissa."* ²³

Des de can Puigvert parteix l'antic camí ral que anava a Santa Coloma. El tram que ens interessa fins al poble d'Aiguaviva s'ha perdut. Era el que es veu al plànol del projecte de la nova carretera de Santa Coloma de l'any 1896. Seguia a la banda esquerra d'aquesta carretera fins a l'altura de can Talaia de Baix, on girava a la dreta i pujava amb fort pendent per l'actual carrer de les Escoles, fins a la plaça, després seguia pel costat de l'església fins a can Rabasseda. El camí es convertia en un rec amb l'aigua plujana. ²⁴ El pas a prop de can Talaia de Baix, antigament mas Sabater, està documentat en un trasllat de domini d'un hort a l'any 1846: *"linda a oriente con la casa y tierras del manso Sabater del mismo lugar mediante términos; a mediodía con el camino real a Vich mediante cauce, vulgo rech; a poniente con la plaza pública del propio lugar"* ²⁵.

22 AHG, Notarial Girona-7 vol. 354 (1601).

23 COLLELDEMONT-LLADÓ, 2007.

24 Aquest rec ja fa anys que va desaparèixer quan la plaça es va pavimentar i el carrer es va asfaltar, però quan plou fort, hi baixa aigua que es engolida pels embornals.

25 AHG, fons Comptadoria de Girona (1768-1862), n. 172.

Aiguaviva.

4a etapa. D'Aiguaviva a l'Onyar

Aquest tram ara està asfaltat i des de sempre ha estat el camí que uneix Aiguaviva i Estanyol. Passats 1200 metres, entrem al terme d'Estanyol. La primera casa que trobem està arran de camí i és can Puig Oriol.²⁶ A poca distància i a l'esquerra hi ha dues cases més, també al peu del camí i molt properes l'una a l'altra. Una d'aquestes és ca l'Estrader,²⁷ que està enrunada. La del costat és can Garangou menestral. A 200 metres hi ha un revolt sobtat i fa una forta pujada. Doncs bé, a partir d'aquí l'antic camí ja no segueix l'actual asfaltat sinó que baixa recte per un camí fondo, amagat per arbres i tapat per arbustos, fins al Marrocs. Traspassat el riu, es decanta a la dreta i passa pel costat de can Jaumet i can Torra. És un tram que està molt perdut, que ha estat envaït per l'herbam i els arbustos, però encara se'n pot seguir perfectament la traça fins a arribar a la carretera GI-540²⁸.

26 Puig Oriol és el nom d'un indret, situat en aquest mateix lloc, que surt en el capbreu de la Pabordia de Novembre de l'any 1626. En aquesta data encara no hi havia la casa.

27 Estrader és un nom prou significatiu; fa referència a qui té cura de l'estrada, és a dir, del camí, semblantment a Viader, qui té cura de la via.

28 En una mapa de la Dirección General del Instituto Cartográfico de l'any 1928, aquest tram estava en construcció. Segons el testimoni de Joan Rigau, propietari i habitant de can Capella d'Estanyol, la carretera es va inaugurar l'any 1929.

D'Aiguaviva a l'Onyar.

Des de fa uns anys, el tram de camí ral que va d'Aiguaviva a Estanyol ha estat asfaltat.
El rètol, situat a la línia divisòria dels termes dels dos municipis, diu camí ral.

Després, reapareix, passa pel costat de l'ermita de Sant Bartomeu, de can Capella, de can Piferrer, torna a travessar l'esmentada riera i la ressegueix fins passat can Fortià. No passa, doncs, pel mateix poble d'Estanyol, que queda al nord, a uns 700 metres de distància. Des de can Torra parteix l'antic camí que hi comunica. Entre can Capella i can Piferrer hi ha un grup de quatre cases adossades, situades a la dreta. Formen un petit veïnat. El nom de cada una d'elles fa referència a l'ofici

que s'hi duia a terme, estretament relacionat amb el pas del camí; cal Ferrer, cal Carreter, l'Hostal vell, i també hi ha les Escoles velles.

El pas del camí de Vic pel terme d'Estanyol està abastament documentat en capbreuacions dels segles XIV, XVI, XVII i XVIII. Fa d'afrontació de peces de terra de mas Llorenç (en l'actualitat mas Roura), mas Citjar²⁹ (actualment mas Capella), mas Morell (en l'actualitat mas Piferrer), mas Reig i mas Fortià. A tall d'exemple, Jaume Citjar, propietari de mas Citjar, fa capbreuació d'un hort a la Pabordia de Novembre de la Seu de Girona; està situat a prop de la capella de Sant Bartomeu i afronta *"a orient ab un camí vigatà, a ponent ab honor meu que tinc per l'Almoina del pa de la Seu y a tramuntana ab las parets de la capella"*.³⁰ Aquí, a Estanyol, el camí és conegut, a més de com el que va a Vic, el que va a Sant Martí. En una escriptura de compravenda de l'esmentat mas, datada l'any 1878, s'especifica que afronta *a oriente con el camino público que de San Martín Sapsa conduce a la ciudad de Gerona*³¹.

Passat can Fortià, el camí deixa la riera, és asfaltat i segueix cap a ponent fins a can Collet. El nom d'aquest mas deu provenir del collet que es forma l'entre la Serra Raurica (antigament Serra de la Lacuna) i la Costa de Sant Romà (antigament, Serrabona). S'acaba el tram asfaltat i gira vers migdia. Hem abandonat la plana definitivament i entrem en un indret abrupte. El camí baixa fins a l'Onyar amb pendent suau. Al costat dret es veu un tram de camí fondo per on passava antigament. Passada la granja de can Torreavellaner, tomba a la dreta. Segueix a la vora d'un camp, després al mig del bosc i travessa el torrent Rissecc³². Després, continua entre avellanedes, gira en direcció SW i encara l'Onyar baixant tot recte. Un plànol d'aquest indret de la segona meitat del segle XVIII mostra com fa de partió de les possessions de mas Pèlac i de mas Niell³³. Abans d'arribar al riu, passa pel costat de can Camps i fa cruïlla amb un altre camí també molt antic, el que anava de Caldes a Anglès i Amer. Aquest indret antigament s'anomenava *Creu d'en Pagès*, atès que aquí se situava mas Pagès (desaparegut el segle XVI). L'any 1758 és una possessió cultiva i boscosa que el propietari de mas Camps capbreua a l'Almoina de la Seu de Girona; afronta a migdia amb el camí ral que va a Vic.³⁴ Entre la casa i el riu és camí fondo i travessa un camp que, en una capbreuació d'un peça de terra l'any 1626 per part del propietari de mas Niell a la Pabordia de Novembre, s'anomena *Camp de la Palanca*: *"Afronta a tramuntana ab lo torrent que*

29 Antigament s'escrivia indistintament Citjar i Sitjar

30 ACG, Capbreu d'Estanyol, Salitja i Sant Dalmai a la Pabordia de Novembre (1626). És una còpia del segle XVIII transcrita al català.

31 Arxiu familiar de mas Capella.

32 El Rissecc és un torrent, afluent de l'Onyar, que neix al vessant meridional del Puig Gros d'en Capella, situat al terme d'Estanyol.

33 AHG, Hospici, signatura 331. El plànol, escalat, acolorit i conservat en molt bon estat, mostra les 6 senyories per les quals mas Pèlach té possessions.

34 AHG, Hospici, signatura 331.

és allí y corra en temps de pluja, per lo qual torrent passa lo camí vigatà".³⁵ El nom de palanca fa pensar que potser hi havia hagut una passera.

El tram del camí que baixa des de can Collet fins a l'Onyar travessa el veïnat de Sant Romà, repartit entre els termes d'Estanyol i Brunyola. Antigament era conegut com el veïnat Ermedans³⁶. Està documentat des del segle XIV fins a la meitat del segle XIX. S'estenia, de nord a sud, des del Pla d'Estanyol fins a l'Onyar i, d'est a oest, des de les possessions de mas Aulines fins a la línia divisòria de Brunyola i Anglès. L'extensió estimada seria d'uns 7 Km². És un terreny abrupte i amb forts pendents, turons i clotarades. Actualment, la seva superfície es reparteix entre boscos, camps i avellanedes. Antigament formava part de la baronia de Brunyola. Quan aquesta passà a ser municipi, a la meitat del segle XIX, els masos situats a la parròquia d'Estanyol s'integraren al terme municipal de Bescanó. Alguns d'aquests, com mas Pèlac i mas Rofrens, ja existien l'any 1227 segons un capbreu antic; altres com mas Torreavallaner i mas Camps són del segle XVIII, i també n'apareixeren de nous al segle XIX com mas Subiranes i mas Anton. Els que

El gual de l'Onyar, límit entre els municipis de Bescanó i Brunyola.

35 ACG, Capbreu d'Estanyol, Salitja i Sant Dalmai...

36 En els capbreus de la Pia Almoina s'escriu indistintament Ermedans, Ermadans i Armadans. En el capbreu de la Pabor-dia de Novembre de 1626 s'escriu Armadàs. El topònim Ermedans procedeix del llatí HEREMITANIS i significa "indret d'ermitans" i en trobem paral·lel al poble d'Ermedàs, a l'extens municipi de Garrigàs (Al Empordà); Ermedàs, també és el nom d'altres veïnats de les comarques gironines, un a prop de Banyoles i l'altre, no gaire lluny de Palafrugell.

La capella de Sant Romà, situada en el veïnat del mateix nom, és esmentada per primer cop l'any 1229.

pertanyien a la parròquia de Brunyola formaven una senyoria emfitèutica pròpia anomenada batlliu d'Ermedans, amb un batlle de sac propi que era l'hereu de mas Vidal. Cap a la meitat del segle XIV tot aquest territori estava molt poblat; els masos, masoveries i bordes sumaven 22. Un capbreu de l'any 1535 mostra un fort despoblament, de tal manera que només queden 9 cases dempeus. Sant Romà és la capella del veïnat, esmentada per primer cop l'any 1229³⁷.

El camí de Vic, una via romana?

Enric Moreu-Rey (Barcelona, 1917-1992) exposa una hipòtesi en la qual afirma que el camí de Vic podria haver estat una via romana important³⁸. Parteix de diverses premisses, dues de les quals crec que les més significatives: 1) Amb tota seguretat moltes vies romanes principals solcaven el país –en una xarxa bastant més densa que la que s'esmenta generalment; i, totes elles, poden haver conegut més d'una variant, adaptant-se als contextos històrics al llarg de la romanitat.- 2) Les vies romanes estratègiques i de gran comunicació escollien sempre, dintre de

37 MARQUÈS, 2000: p. P.54.

38 MOREU-REY: Butlletí de la Societat Onomàstica, XXV. Barcelona, 1986, p. 8-12.

les possibilitats, l'itinerari més rectilini. Dit això, li sembla que la Via Augusta no respon a aquestes exigències i que una altra via interior, estratègica i més rectilínia, havia precedit (o havia viscut paral·lelament amb) el traçat imperial. Sobre un mapa de Catalunya, un regle relligant Martorell amb Girona fa passar la línia recta per la part meridional de la plana de Vic. Per tant, el rumb d'aquesta via des de Girona no era cap a Caldes de Malavella (l'antiga *Aquae Calidae* romana), sinó cap a Vilablareix, i Aiguaviva, passant al peu de l'ermita de Sant Roc. En aquest tram, no feia el mateix traçat que el camí de Vic, i era més recte.

És ben cert que l'església de Sant Menna de Vilablareix (Vila Ablares, a. 882) i entorn s'assenten sobre una antiga vil·la romana, les ruïnes de part de la qual han estat posades al descobert en unes excavacions l'any 2008. Prop del temple parroquial hi ha la Torratxa un monument funerari romà i també l'any 1184 està documentat un camí que partia de Santa Eugènia de Ter que seguia el curs del torrent de la Massana fins a aquesta vil·la³⁹; i cal afegir l'existència del topònim l'Estrada per anomenar un camí fondo per on passa el curs fluvial. Per a Moreu-Rey aquests elements cal considerar-los com a una prova de que per aquí podria haver passat una via anterior a la que passa pel Perelló, potser d'origen romà. Fins a Sant Hilari i fins a Vic el camí és llarg i falten més estudis i, sobretot, futures troballes arqueològiques que puguin confirmar que el camí de Vic va ser un gran itinerari romà. Jo només vull afegir dues dades més que van en aquest sentit. La primera és l'existència del mas Estradavella el s. XIV (desaparegut el s. XVI), la casa del qual se situava a prop de l'església de Sant Romà i propera al camí de Vic. (strada, en llatí, via, per tant, via vella o antiga). La segona dada es refereix al poble Sant Martí Sapresa o de les Esposes; s'hi ha trobat un jaciment romà⁴⁰.

Agraïments

Se'm fa difícil confeccionar un llistat del munt de persones que m'han transmès informació. Per tant, m'agradaria començar els agraïments per tots els habitants de Girona, Santa Eugènia de Ter, Vilablareix, Aiguaviva, Estanyol, i Sant Martí Sapresa que m'han ajudat en aquesta investigació. Cal afegir-hi els transeünts, boletaires, caçadors i totes aquelles persones que he anat trobant mentre feia el treball de camp al peu del camí que, qui més qui menys, m'han aportat dades.

Amb nom propi no voldria oblidar Joan Contal i Tomàs Bell-Solà del restaurant el Pou, de Girona, que m'han passat dades de la antiga masia Torre de la Via i m'han permès fer una còpia d'un plànol antic de les seves terres. De la mà de Josep Simon (e.p.d.), Josep Solé i Pilar Ribot he obtingut informació sobre el pas del camí de Vic pel Perelló i l'Hostal Vell. De Miquel Matas, pare, i Miquel Matas, fill, he sabut coses sobre el veïnat de Puigtorrat d'Aiguaviva. De manera

39 CANAL-CANAL-NOLLA-SAGRERA, 2003: p. 405.

40 LLINÀS-MERINO, 2000.

particular voldria agrair la confiança de Ferran Marcó de Vilablareix (en “Nando” de can Xapes), pastor; ell m’ha explicat un munt de vivències del seu pare quan passava amb carro per aquest camí. A Estanyol, haig de donar les gràcies a Joan Rigau de can Capella que m’ha deixat consultar documents antics sobre el seu mas. També cal dir que m’ha estat fonamental obtenir informació dels arxius; per tant, cal agrair la bona predisposició i l’ajut inestimable que, en tot moment, m’han dispensat els arxivers i treballadors de l’Arxiu Històric de Girona, Arxiu Diocesà de Girona i Arxiu Capitular de la Catedral de Girona. Faig especial incís a l’AHG, d’on prové la major part de la informació.

Bibliografia

- AADD, *Atlas de la ciutat de Girona*, COAC, Girona, 1992.
- BOLÓS, J.: “La Selva i el comptat d’Osona abans de l’any 1000”, *Quaderns de la Selva*, 14, 2002, p. 23-32.
- BORRELL, M; N. FIGUERAS, J. LLINÀS; E. MALLORQUÍ i J. MERINO: *Deu llegües de pols i roderes*. Santa Coloma de Farners, 2005.
- BOTET, J.: *Geografia General de Catalunya*, v. 4 [= *Provincia de Gerona*]. F. Carreras Candi, dir. Barcelona, 1911.
- BUSQUETS, J. i A. SIMON: “Girona al segle XVII”, *Quaderns d’història de Girona*, 1993, p. 66-67. Ajuntament i Diputació de Girona, 1993.
- CANAL, J.; E. CANAL, J. M. NOLLA i J. SAGRERA: *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de ciutat antiga a l’època medieval*. Història urbana de Girona, 5. Ajuntament de Girona, Girona, 2003.
- CASTELLS, N.: “El districte de mitja llegua entorn de les muralles de la ciutat de Girona” *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, XXVIII, 1985, p. 299-325.
- Centro Geográfico del Ejército. Archivo Cartográfico y de Estudios Geográficos. Mapas de Girona, nº 705.
- COLLELLDEMONT, P. i M. LLADÓ: *Les masies d’Aiguaviva*. Ajuntament d’Aiguaviva, 2007.
- GISPERT-SAÜCH, P.: *Toponímia del terme de Vilablareix*. Societat d’Onomàstica, Barcelona, 1986.
- GUILLERÉ, CH.: *Girona al segle XIV* (Volum I). Ajuntament de Girona, 1993.
- Institut Cartogràfic de Catalunya. Base topogràfica de Catalunya 1: 25.000.
- Institut Cartogràfic de Catalunya. Mapes de Catalunya (s. XVII-XX). Mapa de Cataluña dividido en sus actuales provincias / por D. Ramon Yndá. Arreglado nuevamente en 1859.
- Instituto Geográfico y Catastral, Santa Coloma de Farnés, full 333, E: 1:50.000, 1951.
- Instituto Geográfico y Catastral, Santa Coloma de Farnés, full 333, E: 1:50.000, 1951.
- LLINÀS, J. i J. MERINO: *El patrimoni de la Selva*, vol. 4, Consell Comarcal de la Selva, Santa Coloma de Farners, 2000.
- MALLORQUÍ, E.; “El Sobirà de Santa Creu d’Horta (Osor): del mas medieval a la masia moderna”, *Quaderns de la Selva*, 17, 2007, p. 81-103.
- MARQUÈS J. M.: *Ermites i santuaris de la diòcesi de Girona*. Diputació de Girona, 2000.
- MOREU-REY: Butlletí de la Societat Onomàstica, XXV. Barcelona, 1986, p. 8-12.

